

Оксана Сидорчук,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. М. Кратасюк,**
старший викладач.

Емоційно-експресивна лексика в творчості В. Даниленка

У статті проаналізовано емоційно-експресивну лексику, використану В. Даниленком у збірці оповідань «Сон із дзьоба стрижа»; визначено особливості функціонування емоційно-експресивних мовних засобів у художньому тексті.

Експресивний фонд нашої мови надзвичайно багатий і різноманітний, його елементи функціонують на різних рівнях мовної системи і становлять сукупність семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, які виступають засобами суб'єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мовлення. Активно виявляючись на рівні мови і мовлення, лексична експресивність належить до найпродуктивніших, оскільки основне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовця, пов'язане з суб'єктивним баченням й оцінюванням фрагментів картин світу, виконують лексичні одиниці та їх лексико-семантичні варіанти, належні до лексико-семантичного рівня [5, с. 11].

Частина лексичних одиниць характеризується наявністю в них експресії та емоції. Експресія – сила вияву почуттів, переживань, інтенсивності вияву виразності – завжди оцінна. Вона може міститися в значенні окремого слова (така лексика виступає синонімом до нейтральної назви явища або поняття), а може створюватися описово (контекстом).

Емоційною зветься та категорія слів, яка, крім об'єктивного лексичного значення, містить і значення суб'єктивне – ставлення того, хто говорить, до висловленої думки. Коли людина, користуючись певним типом лексики, виражає свої позитивні чи негативні емоції, у цьому їй завжди допомагає експресія (сила, виразність), яка обов'язково супроводить вияви почуттів. Тому

розчленування цієї лексики на емоційну й експресивну (при стилістичній характеристиці), як правило, умовне [2, с. 98].

Емоційність проникає в усі сфери діяльності людини. Взаємодіючи з раціональним, логічним, емоційно-марковані мовні одиниці вносять в усталені стандарти та штампи елементи нових виражальних засобів, у яких холодний розум поєднується з певним почуттям, емоція – з глибокою думкою, ірреальне – із національною реальністю, адже «те, що робить відомий народ народом, полягає не в тому, що виражається мовою, а в тому, як виражається» [5, с. 187].

Експресивно забарвлені лексеми в художній творчості, як стверджує Л. П.Жаркова, здатні передавати значно ширшу інформацію, семантично більш значиму, ніж експресивно нейтральні слова. Причини більшої вагомості оцінних слів пов'язані із своєрідністю їх семантики. «Звичайно, теоретично кожне слово з певних обставин може стати носієм емоційного заряду, – зауважує Д. М.Шмельов, – проте очевидно, що можливості слів не однакові в цьому відношенні з погляду їх власне мовної значимості. Сміслова спрямованість одних слів така, що вони найчастіше вживаються у контекстах, які здебільшого не викликають емоційно-оцінних реакцій із боку учасників мовного спілкування, тоді як інші слова, навпаки, за самим своїм семантичним змістом тяжіють до емоційно насичених контекстів» [4, с. 77].

Експресивно-емоційне забарвлення слова визначає той контекст, у якому слово вживається .

У сучасній українській мові існує чимало таких слів, які означають певні почуття і тому містять емоційний елемент уже в своєму лексичному значенні [3, с. 174].

У мові художньої літератури емоційно-експресивна лексика набуває додаткових відтінків, відсутніх у цих словах за межами художнього твору. Пояснюється це тим, що на семантику слова в художньому тексті діє його образне спрямування. Добір лексем, їх поєднання, загальна тональність викладу, образні засоби, авторська манера оповіді — все це накладає відбиток на якість емоційно-експресивного забарвлення слова.

Лінгвісти виділяють два типи емоційно-забарвлених слів, що функціонують в сучасній українській мові. Емоційні лексеми першого типу – це слова, що виражають і поняття і емоції водночас. Їх В. А. Чабененко поділяє, в свою чергу, на два розряди: 1) слова, які називають певні емоції та переживання; 2) слова, в значенні яких є емоційно-оцінний інгредієнт [5;149].

Слова першого розряду виявляють можливості виразності в різних умовах по-різному. У наукових (філософських, психологічних) контекстах вони використовуються як стилістично нейтральні елементи, а в художніх творах, у розмовно-побутовому мовленні набувають суб'єктивних відтінків чи емоційності.

У збірці оповідань «Сон із дзьоба стрижа» Володимир Даниленко вживає переважно слова першого розряду, які позначають емоції та переживання, як засіб глибокого впливу на читача.

Оповідючи про кохання головних героїв, їх особисті переживання, автор досягає високої емоційної напруги завдяки емоційно-експресивним словам – кохання, закоханість, кохати, любов, любити. Так, іменник «кохання» зустрічається, коли автор передає почуття героїв. Розповідаючи про стосунки героїв, автор акцентує увагу на їх почуттях за допомогою абстрактного іменника «кохання». Наприклад: «*Почалася притча про кохання*» (Даниленко, с. 43), «...де я пізнала азбуку **кохання**» (Даниленко, с. 69), «**Кохання** – це завжди залежність» (Даниленко, с. 70), «Сад був наповнений запахами **кохання** й липневої ночі» (Даниленко, с. 95), «...а вона пошерхлими від **кохання** губами шепотіла йому про свій сон» (Даниленко, с. 100), «Сучасна жінка менш віддається **коханню** через магазини і телевізора» (Даниленко, с. 101), «...посвяченого в тонкощі алхімії **кохання**» (Даниленко, с. 134), «...що таке туга за **коханням** в очах молододі самотньої жінки» (Даниленко, с. 81), «**Кохання** – це щось із сфери нереального» (Даниленко, с. 171).

Слово «кохання» у В. Даниленка вживається не лише на позначення високого почуття, а й для передачі тимчасового захоплення, пристрасті, фізичного потягу. Наприклад: «...для якої він врізав би кілька годин **кохання**»

(Даниленко, с. 81), «...і там віддалися несамовитому **коханню**» (Даниленко, с. 93), «...наситившись **коханням**» (Даниленко, с. 100), «Весь вільний час був заповнений **коханням**» (Даниленко, с. 101), «...спиває п'янкий нектар її **коханья**» (Даниленко, с. 134), «...виснажені ненаситним **коханням**» (Даниленко, с. 146).

Вживає В.Даниленко абстрактний іменник «закоханість», для вираження емоційного стану героя в період сильної симпатії до іншої людини: «вона не пережила традиційного для дівчат періоду **закоханості** в школі» (Даниленко, с. 117).

Поряд з іменниками «коханья» та «закоханість» автор вживає дієслово «кохати» та «закохуватись» для вираження почуттів персонажів, їх ставлення один до одного. Наприклад: «Все одно хтось **кохає** сильніше, а хтось слабше» (Даниленко, с. 70), «... модно одягався і безконечно **закохувався**» (Даниленко, с. 71).

Як синонім до іменника «коханья» В. Даниленко використовує іменник «любов»: «Обіцяю тобі **любов**, вірність, подружню чесність» (Даниленко, с. 165), «... всю свою **любов** перекинули на неї» (Даниленко, с. 170).

Ставлення героїв до певних подій, явищ, предметів автор також передає за допомогою дієслова «любити»: «Я його не **любила**» (Даниленко, с. 71), «Я не хочу більше **любити** сильніше, це боляче» (Даниленко, с. 70), «Колись я дозволю себе **любити**» (Даниленко, с. 72), «Мені ніхто не **любив** і я нікого не **любила**...» (Даниленко, с. 162), «а ця жінка, – показала на знімок Алли, – тебе не **любить**» (Даниленко, с. 175), «річ не в тім, що ти **любиш** іншу жінку» (Даниленко, с. 177), «вона не чекала якоїсь близькості від чоловіка, якого не **любила**» (Даниленко, с. 117).

Під час опису складних душевних переживань персонажів В. Даниленко використовує слово «серце», що несе в собі емоційне забарвлення, виражає високе почуття кохання. Наприклад: «тому нікого не хотіла впускати в своє **серце**» (Даниленко, с. 132) , «як солодко мляють **серце** нові переживання»

(Даниленко, с. 82), «намагалася заморозити розквітлу у моєму **серці** квітку кохання» (Даниленко, с. 72).

Радісний, збуджений стан героїв, їх позитивне ставлення до певних предметів та явищ передається за допомогою прислівників люб'язно, добре, радісно, збуджено, ніжно, охоче. Наприклад: «**Ніжно** глузувала вона» (Даниленко, с. 83), «**Я охоче** погодився на його запрошення» (Даниленко, с. 42), «**Від співу стало так добре**» (Даниленко, с. 56), «**Він радісно** засміявся» (Даниленко, с. 60), «... і всі **збуджено** засміялися» (Даниленко, с. 77), «**Мама люб'язно** підтримувала розмову» (Даниленко, с. 85), «... **збуджена** жахливо точною копією Савула» (Даниленко, с. 89), «... **радісно** дзеленькала ще сталінським дзвінком» (Даниленко, с. 161).

Уживає автор іменник «радість», коли говорить про піднесений настрій героїв. Наприклад: «... і ці засніжені сосни в Пуці Водиці, і самогон Чучкала наповнили його простою чоловічою **радістю**» (Даниленко, с. 80), «**Ми пішли залитою світлом нічною вулицею, відчуваючи невимовну радість**» (Даниленко, с. 201).

Трапляються у збірці слова на позначення негативного настрою героїв. Слова «жах» вживається у В. Даниленка для передачі емоційно напружених ситуацій і почуттів, які переживають герої в різних ситуаціях. Наприклад: «**Там, – повними жаху** очима показала на сусідню кімнату» (Даниленко, с. 18), «**з жаху** закам'янів » (Даниленко, с. 87), «**на третю ніч вона з жахом** чекала» (Даниленко, с. 119), «**один за одним із перекошеним від жаху** обличчями зникали з офісу її колеги» (Даниленко, с. 121), «**в його очах, повних жаху,** спалахнула вогняна на куля» (Даниленко, с. 185), «**із жаху** сховалася в ліжку» (Даниленко, с. 124).

Автор вживає слово «сум», коли оповідає нам про самотність героїв, їх сумний настрій: «**Вона рятувала нас від самотності і суму**» (Даниленко, с. 26), «**в очах жінки побачив сум і знічено опустил голову**» (Даниленко, с. 80).

Слово «страх» В. Даниленко використовує для зображення важких психологічних переживань героїв, їх занепокоєння та боязні: « *Цей чоловік*

*раптом став викликати **страх***» (Даниленко, с. 87), *«побрався, як і вона, через **страх** самотності»* (Даниленко, с. 117), *«Тоді на неї напали **страх** і відчай»* (Даниленко, с. 120), *«виснажена щоденним **страхом**»* (Даниленко, с. 121), *«тоді на всіх напав який незрозумілий **страх**»* (Даниленко, с. 121), *«в її душі вирував шалений вихор **страху** й дикого трепету»* (Даниленко, с. 122), *«його почуття до Марисі були сильнішим за **страх** смерті»* (Даниленко, с. 193), *«гамаючи самотність і **страх**»* (Даниленко, с. 197).

Уживає автор і абстрактний іменник «страхіття» для передачі напружених почуттів: *«я хочу, щоб усі мої **страхіття** назавжди залишилася в цих стінах»* (Даниленко, с. 150).

Емоційні лексеми другого типу – це емоційні вигуки, що є симптомами різних психічних переживань людини та реакції на певні фізичні подразнення. У писемному мовленні їхнє значення повністю розкривається тільки на широкому контекстуальному тлі. В усному мовленні емоційні вигуки можна визначити за інтонацією, силою і тембром голосу. У живому невимушеному мовленні – це природні сигнали, що спонтанно виражають підвищено-почуттєві стани суб'єкта, тому їхня інтенсифікована виразність є первинною. У писемному ж мовленні (зокрема в художньому) емоційні вигуки – це вже не просто сигнали, а сигнали-імітації, тому ту їхня підсилена виразність є вторинною, штучною [5; 148].

У збірці оповідань Володимира Даниленка «Сон із дзьоба стрижа», автор вживає слова такого типу. Вони вступають як еквіваленти висловів і виражають почуття, емоції, настрої людини або різні волевиявлення в їх найзагальнішому вигляді, не називаючи їх. Ці вигуки служать для вираження емоційно-вольових реакцій героїв. Як мовна одиниця, вигук створюється конкретною ситуацією мовлення, певним контекстом. Як правило, вони супроводжуються специфічною інтонацією – інтонацією видільності. Вони викликані, здебільшого, почуттям здивування, обурення, болю, розчарування, радості, захоплення, тобто виражають почуття, переживання, настрої, емоції, фізичний та психічний стан героїв, а також їх емоційні реакції на певні явища та події.

Почуття здивування автор передає за допомогою вигуків «ого», «о» та ін.: «**Ого**, – шльогав дубцем цікавих жаб, що підслуховували його розмову, Алям, – коли це буде!?» (Даниленко, с. 207), «**О, Matka Boska!**.. – прошепотіла вона.» (Даниленко, с. 279), «**Ой**, що ж це я кажу?..» (Даниленко, с. 73) , «**Ого!** – розгубився Іван.» (Даниленко, с. 75).

Обурення, роздратування героїв В.Даниленко виражає за допомогою вигуків «ах», «ну» та ін.: «**Ах так!** – вийшов із себе молодик в окулярах. – Ну, то дивись!» (Даниленко, с. 107), «**Тьху** на тебе! – відповідає Яна і плюється.» (Даниленко, с. 66), , «**Ну**, все! З мене досить, – розсердився Гуцуляк» (Даниленко, с. 192), «**Ну**, дивись! Зараз тобі все одно заб'ють!» (Даниленко, с. 214).

Почуття захоплення, радості, піднесеного стану героїв автор висловлює за допомогою таких вигуків як: «**Ах**, пані Сраченко!» (Даниленко, с. 105), «**Ох**, пані Срачун!» (Даниленко, с. 105), «**Ех**, пані Сракевич!» (Даниленко, с. 105), «**Ах**, де вушка!.. – почула вона, і великі волохаті руки стисли їй плечі» (Даниленко, с. 113), «**О-хо-хох**, які ми скромні! – завоктала в трубку вона» (Даниленко, с. 138), «**Ах**, молодий чоловіче, – пильно глянула в очі жінка, – яка я Софа?» (Даниленко, с. 152), «**О**, Белло, сьогодні ви така спокуслива, що в Маріїнському парку настобурчилися на осокомах сучки» (Даниленко, с. 152), «**А**, це ти !? – зрадів і простягнув зашкарублу руку» (Даниленко, с. 73), «**О**, тут уже йде на поправку, – посміхнувся лікар» (Даниленко, с. 23), «**Ну**, Іване, розливай! – весело мовив учитель» (Даниленко, с. 259), «**О**, це серйозно! – мовила грайливо» (Даниленко, с. 277).

В. Даниленко використовує і вторинні вигуки, які утворилися від іменників «Господи», «Боже», які стали звичайними виразниками почуттів та волевиявлення героїв: «**Господи**, з відчаю думав я, коли ж вона встигла?» (Даниленко, с. 379), «**Господи**, яке стерво! – вхопив її за волосся» (Даниленко, с. 339), «**Боже**, що ж подумає, коли це побачить, баба Соня? (Даниленко, с. 113), «**Господи**, коли вже він перестане пити?» (Даниленко, с. 66), «**Боже**, який він великий... – захоплено шепотіла вона» (Даниленко, с. 145).

Отже, експресивно забарвлені лексеми у збірці «Сон із дзьоба стрижа» допомагають краще передавати значно ширшу інформацію, семантично більш значиму, ніж експресивно нейтральні слова. Тому автор вживає у своїх текстах як слова, що виражають і поняття і емоції водночас, так і емоційні вигуки, що є симптомами різних психічних переживань людини та реакції на певні фізичні подразнення. Усі емоційно-експресивні лексеми першого типу допомагають передати різноманітні почуття та настрої персонажів, такі як: кохання, любов, радість, сум, страх, жах. Емоційно-експресивна лексика другого типу автор вживає з метою вираження здивування, роздратування, захоплення. Добір цих лексем, їх поєднання, загальна тональність викладу, образні засоби, вживані в усьому текстовому масиві, авторська манера оповіді – все це накладає відбиток на якість емоційно-експресивного забарвлення слів, використовуючи які у своїй прозі, В.Даниленко досягає максимального результату вразити читача, примусити його хвилюватися за героїв, співчувати їм, радіти разом з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові // Мовознавство. – 2002. – № 2-3. – С. 50-54.
2. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Наукова думка, – 1978. – 260 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка. – 1973. – 435 с.
4. Жаркова Л. П. Емоційно-оцінні назви осіб у системі художньо-зображальних засобів мови. – Мовознавство. – 1970. – № 2. – С. 76-80.
5. Чабаненко В. Стилiстика експресивних засобiв української мови. – Запорiжжя, 2002. – 350 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Даниленко Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа. – Львів: «Піраміда», 2007.
– 382 с.